

Γιώργος Λιερός

ΝΑ
ΤΡΑΒΗΞΟΥΜΕ
ΤΟ
ΦΡΕΝΟ
ΚΙΝΔΥΝΟΥ
ΣΤΟ
ΤΡΕΛΟ
ΤΡΕΝΟ
ΤΗΣ
ΠΡΟΟΔΟΥ

Πανδημία: Η αξία της ανθρώπινης ζωής,
η κοινωνία της οικονομικής μεγέθυνσης
και το ψηφιακό αστυνομικό κράτος

ΟΙ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΤΩΝ **Συναδέλφων**

*... ο Μαρξ λέει ότι οι επαναστάσεις είναι η ατομική
της παγκόσμιας ιστορίας. Ίσως όμως τα πράγματα
είναι εντελώς διαφορετικά. Ίσως οι επαναστάσεις είναι η κίνηση
του ανθρώπινου γένους που, ταξιδεύοντας σ' αυτό το τρένο,
τραβάει το φρένο κινδύνου.¹*
Walter Benjamin

Όλες οι χώρες του κόσμου, η Κίνα, αυτές της Λατινικής Αμερικής και της Βόρειας Ευρώπης, το Ιράν και η Σαουδική Αραβία, τελικά ακόμα και οι ΗΠΑ και η Αγγλία βεβαίωσαν, στην πράξη και όχι στα λόγια, ότι παραμένουν προσπλωμένες στην αξία της ανθρώπινης ζωής (η οικονομία, για την ώρα, έρχεται δεύτερη). Στις μέρες μας είναι του σур-μού –τόσο που τελικά να μη σημαίνουν τίποτα– οι λέξεις *βιοπολιτική*, *θανατοπολιτική* κ.τ.λ. Εάν όμως το κράτος περιοριζόταν στους κατασταλτικούς του μηχανισμούς δεν θα άξιζε να το αποκαλούμε βιοπολιτικό. Εξίσου σημαντικοί είναι οι προνοιακοί, οι υγειονομικοί, οι εκπαιδευτικοί κ.ά. μηχανισμοί. Οι μεν δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς τους δε κι αν δεν καταλαβαίνουμε την ενότητα της κρατικής εξουσίας, τζάμπα χρησιμοποιούμε τον όρο «βιοπολιτική». Το σύγχρονο κράτος, σχεδόν σε όλες του τις εκδοχές –αλλά δυστυχώς και η μεγάλη πλειοψηφία του λεγόμενου «ανταγωνιστικού κινήματος»– έχει για αφετηρία τις πολιτικές

¹ Αναφέρεται στον επίλογο που έγραψε ο Rolf Tiedemann στο Walter Benjamin, *Σαρλ Μπωλνταίρ. Ένας Λυρικός στην Ακμή του Καπιταλισμού*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σ. 289.

της ζωής (αντί για εκείνες της δημόσιας ελευθερίας). Κι είναι ακριβώς οι πολιτικές της ζωής που οδηγούν μέσα από μια διαλεκτική, την οποία έχει εξηγήσει η Άρεντ και ο τόσο κακοκωνεμένος (όχι χωρίς δική του ευθύνη) Αγκάμπεν, στη θανατοπολιτική. Οι άνθρωποι υπακούν την κρατική εξουσία γιατί προστατεύει τη ζωή τους, *ακριβώς με την απειλή ότι μπορεί να άρει αυτήν την πολύ πραγματική προστασία που παρέχει*. Με αντάλλαγμα την εν λόγω προστασία, κατά την χομπσιανή μυθολογία, οι άνθρωποι παραχώρησαν τις ελευθερίες τους στον κυρίαρχο. Το κράτος υπόσχεται ασφάλεια και ευκαιρίες για ευημερία· δεν κυβερνάει μόνο με τη βία, αλλά και γιατί αποδεικνύεται κοινωνικά «χρήσιμο». Δεν θα απαλλαγούμε ποτέ από την κρατική εξουσία εάν δεν δημιουργήσουμε τις συνθήκες να πάψει να είναι χρήσιμη.

Η πανδημία είναι όντως μια πολύ πραγματική απειλή. Όλα τα πλετώμενα κράτη έχουν εντείνει τις προσπάθειές τους για να ομαλοποιήσουν την καμπύλη μόλυνσης, παρόλο που γνωρίζουν ότι έτσι οδηγούνται αναπόφευκτα στην επιδείνωση της καμπύλης μακροοικονομικής ύφεσης.² Ομαλοποίηση στην πράξη σημαίνει να μην ξεπεράσει ο αριθμός των ασθενών που χρειάζονται διασωλήνωση τις διαθέσιμες κλίνες ΜΕΘ. Αυτή είναι η αποφασιστική παράμετρος από την σκοπιά του κράτους –και όχι πόσοι πεθαίνουν καθημερινά– σε μια αρρώστια που η ιατρική βοήθεια σε όσους την χρειάζονται, έχει να κάνει, σε ένα υψηλό ποσοστό, με την εισαγωγή σε ΜΕΘ. Το πολιτικό κόστος από την ενδεχόμενη κατάρρευση του υγειονομικού συστήματος, λόγω μιας δραματικής έλλειψης σε ΜΕΘ, είναι τόσο μεγάλο που ακόμα και τα πιο αυταρχικά καθεστώτα του πλανήτη δυσκολεύονται να το σηκώσουν. Βέβαια, η δέσμευση στην αξία της ανθρώπινης ζωής, στην πράξη έχει

² Στ. Μαυρουδέας, Η πανδημία του κοροναϊού και η υγειονομική και οικονομική κρίση <https://bit.ly/2Y60k6a>

να κάνει μάλλον με την αποτελεσματικότητα στη διαχείριση του θανάτου. Ήδη πολλά κράτη σχεδιάζουν την ελεγχόμενη χαλάρωση των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης με βάση τα περιθώρια που δίνουν οι υφιστάμενες κενές κλίνες ΜΕΘ. Το κράτος απαντάει σε μια «φυσική» καταστροφή προβάλλοντας την αποτελεσματικότητα των τεχνολογικών του επιτευγμάτων. Από τεχνολογικής άποψης η αντιμετώπιση της πανδημίας χρειάζεται από τη μία τις ΜΕΘ –και ΜΕΘ μόνο το κράτος μπορεί να διαθέτει και όχι τα κοινωνικά ιατρεία– και από την άλλη τις τεχνολογίες ψηφιακής επιτήρησης (που επιτρέπουν τον περιορισμό της διασποράς του ιού στον πληθυσμό ώστε να μην ξεπεραστούν τα όρια αντοχής του υγειονομικού συστήματος). Το κράτος μετράει την αποτελεσματικότητά του «σώζοντας ζωές», αλλά το κάνει με τον δικό του τρόπο και, βραχυπρόθεσμα, ενδεχομένως αυτός να είναι και ο μόνος τρόπος.

Πολύ καλά κάνουμε, από τη μεριά μας, και ζητάμε περισσότερες ΜΕΘ, προσλήψεις υγειονομικών, δημόσιο σύστημα υγείας, αύξηση των δαπανών για την υγεία, την επιβεβλημένη ενίσχυση της πρωτοβάθμιας περίθαλψης κ.τ.λ. Όμως εάν σταματήσουμε εδώ δεν είμαστε παρά μια αντιπολίτευση στο πλαίσιο του βιοπολιτικού κράτους. Δυστυχώς η μεγάλη πλειοψηφία του λεγόμενου «ανταγωνιστικού κινήματος» δεν βγαίνει έξω από αυτά τα όρια – ακόμα χειρότερα: υπερθεματίζει στις βιοπολιτικές λογικές.

Η ειρωνεία είναι ότι στη σημερινή πανδημία, τα «μεγάλα δεδομένα ίσως σώσουν περισσότερες ζωές απ' ό,τι οι ΜΕΘ και οι επιστήμονες των υπολογιστών ίσως συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της πανδημίας πιο αποφασιστικά απ' ό,τι οι ιολόγοι. Στις χώρες της Άπω Ανατολής – Κίνα, Χονγκ Κονγκ, Ταϊβάν, Ν. Κορέα, Ιαπωνία– επιβλήθηκε ένα καθεστώς εφιαλτικής ψηφιακής επιτήρησης. Τα ύποπτα κρούσματα εντοπίζονται με τον συνδυασμό στοιχείων από τις διαδρομές τους που

έχουν καταγραφεί στα κινητά τους, τις κάμερες ασφαλείας και τις πιστωτικές τους κάρτες. Χρησιμοποιούνται κάμερες με εξελεγμένα συστήματα αναγνώρισης προσώπου ή κάμερες που σαρώνουν το πλήθος εντοπίζοντας όποιον έχει ανεβάσει πυρετό. Γίνεται απεριόριστη ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ των παρόχων υπηρεσιών του διαδικτύου, της κινητής τηλεφωνίας και των αρχών. Η επιτυχία που είχαν αυτές οι πολιτικές στην Άπω Ανατολή, το γεωπολιτικό πλεονέκτημα που δίνουν σ' αυτούς που τις εφάρμοσαν πρώτοι, αναπόφευκτα θα οδηγήσει στην υιοθέτησή τους από την Ευρώπη και τις ΗΠΑ, όπου οι σχετικές τεχνολογίες είναι διαθέσιμες, εφαρμόζονται ήδη μερικά και δεν έλειπε παρά η ευκαιρία για να γίνει το αποφασιστικό βήμα. Εννοείται ότι οι μηχανισμοί ψηφιακής επιτήρησης δεν πρόκειται να αποσυρμηλοποιηθούν μετά την παρέλευση της πανδημίας. Στην πραγματικότητα έχει ανοίξει ο δρόμος για τη συνεχή καταγραφή βιολογικών δεικτών που αντιστοιχούν στη σωματική και την ψυχική κατάσταση του καθένα, στις συναισθηματικές του αντιδράσεις απέναντι σε συγκεκριμένα ερεθίσματα, κάτι που δίνει εκπληκτικές δυνατότητες χειραγώγησης της συμπεριφοράς των ανθρώπων.³

As μην βιαστούμε να χαρακτηρίσουμε αυτόν τον θαυμαστό καινούργιο κόσμο ως ολοκληρωτικό. Κάθε άλλο, μπορεί να είναι πολύ χαρούμενος, πολύχρωμος, γεμάτος από ανθρώπους των δικαιωμάτων που θα διεκδικούν από το κράτος τα πιο απίθανα πράγματα, αν και ανάμεσα σ' αυτά δεν θα περιλαμβάνεται το *δικαίωμα να μην αφήνουμε ίχνη στο πέρασμά μας*, να κρατάμε κρυφή την ιδιωτική μας ζωή⁴ και άλλα τέτοια παλαιομοδίτικα. Πολλές δεκαετίες πριν, ο Κρίστοφερ Λας μιλώντας για την «κουλτούρα του ναρκισσισμού» σε μια

³ Γιουβάλ Νόα Χαράρι, Ένας διαφορετικός κόσμος μετά τον κοροναϊό <https://bit.ly/2VCu60A> και Byung-Chul Han, Η επανάσταση του κορονοϊού δεν θα συμβεί... <https://www.alerta.gr/archives/2562>

⁴ Serge Halimi, Πρέπει να αλλάζουμε μοντέλο. Εδώ και τώρα <https://bit.ly/2VDaeuf>

«δημοκρατική» κοινωνία όπως οι ΗΠΑ, αναφέρθηκε στον επιτελεστικό εαυτό [performing self], έχοντας υπόψη του τις εργασίες του Έρβινγκ Γκόφμαν: συνηθισμένοι άντρες και γυναίκες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους στην καθημερινότητά τους σαν εκτελεστές [performers] υπό τη συνεχή ενδελεχή παρακολούθηση φίλων και ξένων· είναι καλά εκπαιδευμένοι να συμπεριφέρονται κάθε στιγμή σαν να δίνουν παράσταση με όλα τα βλέμματα στραμμένα πάνω τους.⁵ Η κοινωνία του θεάματος προετοιμάζει εδώ και δεκαετίες τους ανθρώπους για την σημερινή εγκατάσταση του «καπιταλισμού της επιτήρησης». Μια ζωή που ξοδεύεται σε πλήρη δημοσιότητα επί παρουσία άλλων, γίνεται ρηχή⁶, νόμιζαν κάποτε. Όμως ο άνθρωπος επιθυμητική μηχανή δεν θέλει να κρατήσει τίποτα κρυφό, εντελώς εξαρτημένος από το κράτος και τις εταιρείες, επιδεικνύει διαρκώς τη «διαχείριση του εαυτού» του, την «οικονομία των απολαύσεων» του κ.τ.λ.

Στον «βαθύ» φιλελευθερισμό, όπως τον προείδε με την μοναδική του οξυδέρκεια εδώ και τέσσερις αιώνες ο Χομπς, το δικαίωμα της κινητικότητας είναι το θεμελιώδες και προηγείται εκείνου της ιδιωτικότητας. Σύμφωνα με τον Χομπς, ο σκοπός που έχει ενσωματωθεί στον άνθρωπο σαν αυτοκινούμενο και αυτοκατευθυνόμενο μηχανήμα, είναι η διατήρηση της κίνησης. Από αυτή τη σκοπιά, η каранτίνα –τη στιγμή που εφαρμόζεται σήμερα σε 4 δισ ανθρώπους– είναι ήδη ξεπερασμένη, το μέλλον ανήκει στην ψηφιακή επιτήρηση.

Στη Δύση σήμερα αναβιώνει, έναν αιώνα μετά, η φιλολογία για την «κίτρινη απειλή» –αναπαράγεται μάλιστα και από μερικούς «αντιεξουσιαστές»– και προστίθεται στην ισλαμοφοβία. Η δυτική προπαγάνδα αντιπαραβάλλει τη Δύση των δικαιωμάτων στην απολυταρχική Ανατολή.

⁵ Κρίστοφερ Λας. *Η Κουλτούρα του Ναρκισσισμού*, Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 94, 95.

⁶ Hannah Arendt, *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, Γνώση, Αθήνα 1986, σ. 102.

Όμως σε Δύση και Ανατολή (παρά τις πολλές και σημαντικές διαφορές), υπάρχει ένα κοινό πολιτιστικό υπόστρωμα που σχετίζεται με τον μεταφορντικό καπιταλισμό. Παντού, το κράτος –καθώς δεν έχουν αναλάβει ακόμα όλες τις κοινωνικές λειτουργίες οι μηχανές, όπως στο Matrix– εξακολουθεί να χρειάζεται τη συγκατάθεση και τη συμμετοχή των κυβερνωμένων, αναγνωρίζει την αξία της ζωής (της ζωής *ως τέτοιας*, τίποτα παραπάνω) κ.τ.λ. Τα δικαιώματα, άλλωστε, συντελούν στην ένταξη της κοινωνίας στην κρατική τάξη, η πραγμάτωσή τους συμπίπτει με την «πολιτικοποίηση της ζωής», όπως σωστά επισημαίνει ο Αγκάμπεν.⁷

Η υγειονομική κρίση αποτελεί ένα γιγαντιαίο κοινωνικό πείραμα. Η ψηφιοποίηση των κοινωνιών επιταχύνεται ραγδαία. Η εργασία και η διδασκαλία, σε μια πρωτόγνωρη κλίμακα, γίνονται διά του διαδικτύου από το σπίτι. Το διαδικτυακό εμπόριο εκτοπίζει τις τοπικές αγορές, τα μικρά μαγαζιά, το διά ζώσης αλισβερίσι. Το σύνολο της κοινωνικότητας υφίσταται σοβαρούς μετασχηματισμούς με τον θρίαμβο του εικονικού έναντι του πραγματικού και τον δραστικό περιορισμό της συνάντησης με τον άλλον. Θα δρομολογηθούν, πιθανόν, σημαντικές γεωπολιτικές ανακατατάξεις όχι όμως επιστροφή στην κρατική παρεμβατικότητα και το κράτος-έθνος.

Ο κρατικός παρεμβατισμός δεν έφυγε ποτέ ώστε να χρειάζεται να επιστρέψει. Η (καπιταλιστική) αγορά αποτελεί ένα δημόσιο θεσμό έλεγε η Ε. Όστρομ⁸, ένα τμήμα του ολοκληρωμένου κράτους υποστήριξε ο Γκράμσι (ολοκληρωμένο κράτος = πολιτική + ιδιωτική κοινωνία), δημιουργήθηκε από τον κεντρικά ελεγχόμενο και ρυθμισμένο παρεμ-

⁷ Giorgio Agamben, *Homo sacer*, Scripta, Αθήνα 2005, σ. 192, 193, 202, 210, 211.

⁸ Έλινορ Όστρομ, *Η διαχείριση των κοινών πόρων*, Καστανιώτης, Αθήνα 2002, σ. 38.

βατισμό και τον χρειάζεται διαρκώς κατά τον Πολάνυι.⁹ Δεν υπάρχει, λοιπόν, καπιταλιστική αγορά έξω από το κράτος και αυτό είναι πολύ καθαρό και για τους παλαιότερους (Χομπς, Τζον Λοκ) και για τους νεότερους στοχαστές του φιλελευθερισμού.¹⁰

Η παγκόσμια αγορά αποτελεί ένα σύστημα επικοινωνίας ανάμεσα σε πολλές επιμέρους αγορές, οι οποίες είναι ενσωματωμένες σε διαφορετικούς βαθμούς και με διαφορετικούς τρόπους στο όλον. Δεν είναι ομοιογενής, κάτι σαν την εσωτερική αγορά των παλαιότερων εθνικών κρατών. Δεν έχουμε από τη μια την παγκόσμια αγορά και από την άλλη τα έθνη-κράτη. Τα πιο αδύνατα κράτη, που είναι και τα περισσότερα, υπόκεινται στην παγκόσμια αγορά. Τα ισχυρά κράτη όμως, ελέγχουν τους διεθνείς οργανισμούς που ρυθμίζουν την παγκόσμια αγορά, παρεμβαίνουν αποφασιστικά για να στηρίξουν συγκεκριμένα συμφέροντα, ενώ κρατούν έξω από τον ανταγωνισμό, προστατευμένο, ένα περισσότερο ή λιγότερο σημαντικό μέρος της οικονομίας τους. Σε μερικά από τα πιο πετυχημένα κράτη κατά την παγκοσμιοποίηση, π.χ. στην Κίνα, το κρατικό κεφάλαιο παίζει ένα πρωταγωνιστικό ρόλο.

Σε οργανική σχέση με την παγκόσμια αγορά βρίσκεται το παγκόσμιο πολιτικό σύστημα, στο οποίο ηγεμονεύουν πολυεθνικά κράτη με εξαιρετικά διαφοροποιημένη επικράτεια, κατατεμαχισμένα σε ζώνες κατά τρόπον ώστε να αναπαράγουν εντός τους όλη την ιμπεριαλιστική

⁹ Karl Polanyi, *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2001 σ. 138.

¹⁰ Αν δεν είναι συμφέρουσα για τον ιδιωτικό τομέα η αντιμετώπιση π.χ. των επιδημιών θα αναλάβει ο δημόσιος· αυτό είναι πολύ κανονικό για τον φιλελευθερισμό (και η απόκλιση των ΗΠΑ απ' αυτή την κανονικότητα, η οποία έγινε φανερή με την πανδημία, κινδυνεύει να τους στοιχίσει την παγκόσμια ηγεμονία). Επίσης κανονικό είναι να υπάρχουν κρατικά κεφάλαια, που λειτουργούν με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια ή ζημιογόνες κρατικές επιχειρήσεις, όταν το απαιτεί το συλλογικό συμφέρον των καπιταλιστών.

πυραμίδα – κράτη που έχουν ενσωματωμένα στο εσωτερικό τους και τους αποικιοκράτες και τους αποικιοκρατούμενους, και τις μητροπόλεις και τις περιφέρειες. Τεμαχισμένες σε ιεραρχημένες ζώνες είναι οι μεγά- πόλεις της παγκοσμιοποίησης, όπως και τα μικρότερα κράτη που το καθένα είναι μαζί και Ευρώπη και Αφρική. Αυτή την κατάτμηση συ- μπληρώνει η πυκνή διακρατική (βλέπε παγκόσμια) επικοινωνία ανάμεσα σε ζώνες κατ’ αρχάς της ίδιας ταχύτητας, του ίδιου επιπέδου: μετα- ναστευτικές ροές, επιχειρηματικά ταξίδια, επιστημονικές ανταλλαγές, μαζικά θρησκευτικά προσκυνήματα, μαζικός τουρισμός. Σ’ αυτό το σύστημα συναντήσεων και ανταλλαγών, που –δίπλα στην κίνηση των κεφαλαίων και των εμπορευμάτων– διαπερνά εγκάρσια όλα τα κράτη, περιλαμβάνονται διακρατικοί οργανισμοί, διεθνείς ΜΚΟ, μη κρατικοί διεθνικοί δρώντες, ενώ είναι καθοριστικός ο ρόλος της ψηφιακής επι- κοινωνίας, της πολιτιστικής βιομηχανίας και των... αγγλικών.¹¹ Ιδιαίτερη πολιτική (και επίσης οικονομική και πολιτιστική) βαρύτητα έχει η ορι- ζόντια δικτύωση ανάμεσα στις πόλεις (και τις περιφέρειες) που, λιγό- τερο ή περισσότερο αυτονομημένες από τα αντίστοιχα εθνικά τους κράτη, έχουν αναλάβει τους κομβικούς ρόλους στην άρθρωση της πα- γκόσμιας αγοράς.¹² κυρίως αυτές τις πόλεις και περιφέρειες πλήττει σήμερα με ιδιαίτερη σφοδρότητα η πανδημία.

Τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα της παγκοσμιοποίησης συσσω- ματώνουν, το καθένα γύρω του, ένα σύμπαν που είναι από μόνο του μια παγκοσμιοποίηση. Δεν υπάρχει επιστροφή στο έθνος-κράτος. Ίσως η παγκοσμιοποίηση να μπορούσε να σκιστεί από πάνω μέχρι κάτω

¹¹ Βλ. Γιώργος Λιερός, *Κοινά κοινότητες κοινοκτημοσύνη κομμουνισμός*, Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα 2016, σ. 261-272 και Αλαίν Μπαντιού, «Η Ελλάδα, οι νέες ιμπεριαλιστικές πρακτικές και η επανεπινοήση της πολιτικής», *Εποχή* 13/5/2012.

¹² Benoît Bréville, «Quand les grandes villes font sécession» *Le Monde Diplo- matique*, Μάρτιος 2020.

στα δύο ή στα τρία, αλλά τότε θα επαληθευόταν ακόμα πληρέστερα η φοβερή προφητεία του Ο. Σπένγκλερ:

Τα μεγάλα κοσμοπολίτικα κέντρα εξουσίας θα εξουσιάζουν τα μικρότερα κράτη, το έδαφος τους, την οικονομία τους και τους ανθρώπους τους κατά βούληση. Όλα αυτά θα είναι πια μόνο επαρχίες, αντικείμενα, μέσα που θα υπηρετούν ένα σκοπό. Η μοίρα τους δεν θα έχει καμία σημασία για τη μεγάλη πορεία των πραγμάτων.¹³

Η διάδοση της πανδημίας σε κάθε χώρα είναι σε γενικές γραμμές ανάλογη του ανοίγματός της στην παγκοσμιοποίηση. Οι οκτώ χώρες που επλήγησαν περισσότερο από την πανδημία στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι αυτές που διατηρούν τις μεγαλύτερες εμπορικές συναλλαγές με την Κίνα, αν και βέβαια δεν είναι απόλυτη ούτε η σειρά ούτε η αναλογία.¹⁴ Στα ίδια συμπεράσματα οδηγούμαστε εξετάζοντας τη συμμετοχή κάθε χώρας στις διεθνείς αερομεταφορές, το που βρίσκονται τα μεγάλα αεροδρόμια κ.τ.λ. Ας σημειωθεί ότι σύμφωνα με τα στοιχεία της IATA το 2018 ταξίδεψαν 4,3 δις επιβάτες, 12 εκατομμύρια ημερησίως, τρεις φορές περισσότεροι από ό,τι 18 χρόνια πριν, ενώ κατά τον ICAO το 2018 μεταφέρθηκε με αεροπλάνα το 35% της συνολικής αξίας του διεθνούς εμπορίου και το 90% του διασυννοριακού ηλεκτρονικού εμπορίου. Στις μετακινήσεις για οικονομικούς, εμπορικούς και επιχειρηματικούς λόγους το 2018 προστέθηκαν εκείνες 1,4 δισεκατομμυρίων ανθρώπων που έκαναν διακοπές στο εξωτερικό. Η πανδημία διαδόθηκε ακολουθώντας τις πλαιτίες και γρήγορες λεωφόρους της παγκοσμιοποίησης. Με δεδομένη την ταχύτητα διάδοσης, η απάντηση δεν μπορεί να περιοριστεί στη διεκδίκηση περισσότερων κλινών

¹³ Oswald Spengler, *Η παρακμή της Δύσης*, Τυπωθήτω, Αθήνα 2004, τ. II, σ. 548.

¹⁴ Βλέπε <https://globalgreece.gr/FBA40215.print.el.aspx>

ΜΕΘ. Ακόμα και αν είχαν παρθεί εγκαίρως όλα τα μέτρα, το Ηνωμένο Βασίλειο θα χρειαζόταν πενταπλάσιο αριθμό σε κλίνες ΜΕΘ για να αντέξει το υγειονομικό του σύστημα.¹⁵ Χρειάζονται και τα περιοριστικά μέτρα και μια αυστηρή ψηφιακή επιτήρηση. *Δημοκρατία και παγκοσμιοποίηση δεν πάνε μαζί.*

Μια συμβιωτική κοινωνία, από την άλλη πλευρά, αν και φυσικά δεν θα αγνοούσε την προηγμένη ιατρική τεχνολογία, δεν θα επικέντρωνε σε αυτήν την προσπάθειά της για την προαγωγή της δημόσιας υγείας. Θα δινόταν έμφαση στη πρόληψη και την πρωτοβάθμια περίθαλψη, ενώ ένας πιο υγιεινός τρόπος ζωής θα περιόριζε την έκταση των «υποκείμενων νοσημάτων» που είναι τόσο χαρακτηριστικά του πολιτισμού μας. Με την τοπικοποίηση της παραγωγής, οι μετακινήσεις για οικονομικούς λόγους θα περιορίζονταν δραστικά, οι τόποι παραγωγής θα ήταν κοντά στους τόπους κατανάλωσης και το μακρινό εμπόριο θα συνυπήρχε δίπλα σε πολύ εκτεταμένα δίκτυα ανταλλαγής δώρων και θα αφορούσε, όπως παλιά, «είδη πολυτελείας», σπάνιες πρώτες ύλες και πολιτιστικά αγαθά. Η ανάκαμψη των οικοσυστημάτων, μια μεγάλη ποικιλία τρόπων ζωής, διαφοροποιημένες κατά περιοχή ισορροπίες ανάμεσα σε μικροβιακούς πληθυσμούς, ζώα και ανθρώπους, θα παρεμπόδιζαν την ανάδυση ή θα επιβράδυναν την διάδοση πολλών επιδημιών. Κανένας δεν θα ενδιαφερόταν για κάτι σαν τον σημερινό μαζικό τουρισμό, καθώς οι άνθρωποι μιας τέτοιας κοινωνίας θα ταξίδευαν πολύ, θα ήταν δεινοί περιηγητές και ένα μέρος της ζωής τους θα το πέραγαν ταξιδεύοντας σε μακρινούς και άγνωστους τόπους (η Γη, τότε, με την αναβίωση παλιών πολιτισμών και τη γέννηση καινούριων, θα είχε γίνει ξανά απέραντη, αχανής). Οι περιηγητές θα έπαιζαν ένα σπουδαίο ρόλο στην πολιτιστική ενοποίηση μιας τόσο αποκεντρωμένης

¹⁵ Γιώργος Νικολαΐδης, Μέτρα που σώζουν και μέτρα που σκοτώνουν; <https://tvxs.gr/taxonomy/term/59065>

ανθρωπότητας. Τα ταξίδια αυτά θα ήταν λίγα στη ζωή του καθένα και δεν θα γίνονταν με γρήγορους ρυθμούς. Θα κρατούσαν όμως μήνες ή και χρόνια και θα αποτελούσαν σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος της κουλτούρας του ελεύθερου ανθρώπου.

Η σημερινή πανδημία πιθανότατα δεν θα είναι η τελευταία, οι επόμενες μάλιστα θα μπορούσαν να είναι πολύ πιο φονικές. Εδώ και 60-70 χρόνια έχει συμβεί η δεύτερη μεγάλη αλλαγή στην ιστορία της σχέσης ανθρώπων/ζώων (η πρώτη ήταν η εξημέρωση των κατοικίδιων κατά τη νεολιθική επανάσταση πριν 10.000 χρόνια). Πρόκειται για τη βιομηχανική κτηνοτροφία, η οποία καταναλώνει το 40% των δημητριακών, παράγει το 15-20% των αερίων που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου και είναι υπεύθυνη για μια χωρίς προηγούμενο βάρβαρη κατοικτομεταχείριση των ζώων. Η βιομηχανική κτηνοτροφία προσφέρει ένα θαυμάσιο βιολογικό υπόστρωμα για τις μεταλλάξεις των ιών, την αύξηση της λοιμογόνου τους δύναμης και το πέρασμα τους από τα ζώα στους ανθρώπους.¹⁶ Μαζί με την εκτροφή άγριων ζώων για το κρέας τους¹⁷ και την καταπάτηση των φυσικών ενδιαιτημάτων της άγριας πανίδας (για την οποία είναι, επίσης, υπαίτια η αλματώδης αύξηση της ζήτησης για ζωοτροφές), η βιομηχανική κτηνοτροφία έχει προκαλέσει το άνοιγμα, από το 1975 και μετά, της λεγόμενης «εποχής των αναδυόμενων επιδημιών»: την εμφάνιση δεκάδων νέων ασθενειών, οφειλόμενων κυρίως σε ιούς, με μια συχνότητα που δεν έχει ανάλογο στην ιστορία

¹⁶ Μάικλ Γκέγκερ, Πανδημίες ιστορία και πρόληψη, <https://bit.ly/2VWd5Tn>

¹⁷ Στην Κίνα με την παραγωγή και την εμπορία κρέατος άγριων ζώων ασχολούνται 20.000 επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν ετήσιο τζίρο γύρω στα 20 δις δολάρια. Ο τζίρος του παράνομου εμπορίου άγριων ζώων παγκόσμια ανέρχεται στα 23 δις δολάρια. Βλ. Χαράλαμπος Κασίμης, Γεωργία και κορονοϊός: Προκλήσεις και διδάγματα για Ελλάδα και Ευρώπη <https://bit.ly/2zn5Jez>

της ανθρωπότητας.¹⁸ Η βιομηχανική κτηνοτροφία πρέπει να καταργηθεί και η ανθρωπότητα να αρκεστεί στην κατανάλωση του κρέατος που παράγει η οικογενειακή και η νομαδική κτηνοτροφία. Γενικότερα, χωρίς την αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου, το κράτος ακόμα και αν είχε τις καλύτερες προθέσεις –που προφανώς δεν τις έχει–, θα ήταν αναγκασμένο, για να προστατέψει την ανθρώπινη ζωή σε μια σειρά αλληπάλληλες επιδημίες, να εγκαταστήσει ένα καθεστώς αυστηρής και μόνιμης ψηφιακής επιτήρησης κινεζικού τύπου.

Γιατί η σημερινή πανδημία παίρνει διαστάσεις στο συλλογικό φανταστικό, που ποτέ δεν είχαν ως πούμε, η «γρίπη του Χονγκ Κονγκ» (1968) ή η «ασιατική γρίπη» (1957-1958); Η δέσμευση του κυρίαρχου να προστατεύει τη ζωή των υπηκόων του είναι από παλιά συστατική της εξουσίας του. Γιατί, λοιπόν, πριν 60 χρόνια τα κράτη δεν πήραν αυστηρά περιοριστικά μέτρα, όπως αυτά που παίρνουν σήμερα, αν και εκείνες οι επιδημίες ήταν εξίσου φονικές; Δεν είναι μόνο ότι σήμερα φοβόμαστε πως θα ακολουθήσουν και άλλες πανδημίες με ακόμη περισσότερα θύματα. Πρόκειται επίσης και για την «αναβάθμιση» της ανθρώπινης ζωής σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα από εκείνη που προέβλεπε το παλιό κοινωνικό συμβόλαιο. Αυτή η «αναβάθμιση» της ζωής εξηγεί την συγκρότηση του ψηφιακού αστυνομικού κράτους σαν υγειονομικό θεραπευτικό κράτος (το οποίο μπορεί και να σκοτώνει στο όνομα της προστασίας της υγείας, όπως ήδη κάνει το νιγηριανό και το ινδικό κράτος). Σήμερα, πολύ περισσότερο απ' ό,τι την εποχή της «ασιατικής γρίπης» και της γρίπης του Χονγκ Κονγκ, με κατεστραμμένες σε μεγαλύτερη έκταση τις οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις, η παραγωγή και η αναπαραγωγή της ζωής των ανθρώπων έχει περάσει στα χέρια του κράτους, των εταιρειών, της επιστήμης και της τεχνολογίας.

¹⁸ Μάικλ Γκέγκερ, ό.π.

Όμως όλες αυτές οι αλλαγές δεν επιβλήθηκαν μόνο από τα πάνω, προέκυψαν και ως αποτέλεσμα διεκδικήσεων «από τα κάτω». Στο πλαίσιο των κοινωνικών κινημάτων, εκδηλώνεται εδώ και δεκαετίες, φυσικά μαζί και με αντίρροπες τάσεις, μια ισχυρή φιλελεύθερη συνιστώσα, η οποία διεκδικεί την απελευθέρωση του ατόμου από το πλέγμα των ρόλων, δεσμεύσεων και υποχρεώσεων που ίσαμε πρόσφατα εξασφάλιζαν την κοινωνική αναπαραγωγή. Ήδη ο κλασικός φιλελευθερισμός έχει αναγνωρίσει στον εργάτη την ιδιοκτησία των εργασιακών του ικανοτήτων, ένα δικαίωμα πάνω τους (εκείνο της πλήρους κυριότητας), που κάποτε αναγνώριζαν –ώς εκεί που αναγνώριζαν– μόνο πάνω σε πράγματα. Όμως πλέον, αυτός ο κτητικός ατομικισμός (η έκφραση είναι του Μακφέρσον) ριζοσπαστικοποιείται αποφασιστικά και έρχεται να συμπεριλάβει ό,τι είχε μείνει ως τώρα έξω, από σωματικά όργανα (π.χ. μήτρα) μέχρι τις πιο ενδόμυχες ψυχικές ποιότητες. Ο άνθρωπος επιτέλους έγινε αφεντικό, ιδιοκτήτης του εαυτού του! Ναι, μόνο που τώρα είναι εξαρτημένος, για τις λειτουργίες που επιτελούσε προηγούμενα η οικογένεια, είτε από το κράτος είτε από την αγορά. Διεκδικεί δικαιώματα, π.χ. σε παιδικούς σταθμούς ή οίκους ευγηρίας, από το κράτος ή προσφεύγει στις σχετικές υπηρεσίες που προσφέρει η αγορά. Σε κάθε περίπτωση, τόσο το κράτος όσο και η αγορά αναλαμβάνουν τις οικογενειακές και κοινωνικές λειτουργίες με βάση την επιστήμη και κάνοντας εκτεταμένη χρήση τεχνολογίας. Η διευρυνόμενη αντικατάσταση της από κοινού ανάληψης υποχρεώσεων από τη διεκδίκηση δικαιωμάτων (και/ή την αγοραία συναλλαγή), της υποχρέωσης από το δικαίωμα και την συναλλαγή, εισάγει το κρατικό δίκαιο σε όλο και περισσότερες ανθρώπινες σχέσεις, καταλήγει να κάνει κρατικές (και/ή αγοραίες) υποθέσεις τις ψυχές και τα σώματα των ανθρώπων.

Οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί στην Ελλάδα έχουν λειτουργήσει κατά την πανδημία σαν φραγμοί εναντίον της ανεξέλεγκτης διάδοσης του

ιού. Οι άνθρωποι τήρησαν τα μέτρα με βασικό κίνητρο να προστατέψουν τους δικούς τους, οι ηλικιωμένοι έμειναν στα σπίτια τους και είχαν την βοήθεια των συγγενών τους.¹⁹ Στη Λομβαρδία αντίθετα, ο μεγάλος αριθμός θανάτων αποδίδεται στον εγκλεισμό των γερόντων σε οίκους ευγηρίας, σε αυτή την περιοχή της Ιταλίας, το 20% των τροφίμων των οίκων ευγηρίας προσβλήθηκε από τον κορονοϊό.²⁰ Κατά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, στην Γαλλία μέχρι τις 15 Απριλίου το 49,4% των νεκρών ήταν ένοικοι των οίκων ευγηρίας. Η κοινωνική απαξίωση της τρίτης ηλικίας ή, αντίθετα, ο σεβασμός στους γέροντες παράγουν υγειονομικά αποτελέσματα. Ανάμεσα στις κοινωνικές αιτίες της πανδημίας, η επικράτηση μιας κουλτούρας ναρκισσισμού δεν είναι καθόλου δευτερεύουσα παράμετρος.

Στην αυξανόμενη πολιτική σημασία της (βιολογικής) ανθρώπινης ζωής αντιστοιχεί ένα υγειονομικό ή θεραπευτικό κράτος. Γιατί όμως αυτό το τελευταίο θα πρέπει να είναι ψηφιακό και αστυνομικό; Εδώ η κρίσιμη παράμετρος είναι η αποφασιστική παρεμβολή της επιστήμης, της τεχνολογίας και της οικονομίας που μετατρέπουν τον κοινωνικό δεσμό από οργανικό σε τεχνολογικό (μηχανικό). Περνάμε σε ένα όλο και πιο τεχνητό (μηχανικό) σύμπαν. Λένε ότι σύντομα τα προβλήματα από τη βιομηχανική κτηνοτροφία θα λύσει η *in vitro* παραγωγή κρέατος, στην οποία θα μπορούσε να προστεθεί –γιατί όχι;– και η *in vitro* παραγωγή παιδιών. Όμως, όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο Σερζ Λατούς, «η κοινωνία της ανάπτυξης, όσο αναπτύσσει την τεχνική της δύναμη, τόσο αυξάνει την ευθραυστότητά της [...] Επιπλέον, όσο περισσότερο η διασύνδεση και η αλληλεξάρτηση των ανθρώπων και

¹⁹ Κώστας Σβόλης, Ένας πόλεμος που δεν σταμάτησε ποτέ: σκέψεις για την πολιτική σε συνθήκες διαρκούς κρίσης <https://bit.ly/3axS0yw>

²⁰ Στέλιος Στυλιανίδης, Η ανατομία του εγκλήματος στη Λομβαρδία <https://bit.ly/2VDaOZ6>

των εθνών αυξάνεται υπό οικονομικές και τεχνικές λογικές, τόσο περισσότερο η ανθεκτικότητα της κοινωνίας μειώνεται». ²¹

«Αύξηση της ευθραυστότητας», «μείωση της ανθεκτικότητας»: όλα αυτά δεν θα είναι πρόβλημα, όταν πλέον όλες οι κοινωνικές λειτουργίες θα έχουν περάσει στις μηχανές (η κοινωνία του matrix που λέγαμε). Ενώ, όμως, όλα δείχνουν ότι κατευθυνόμαστε προς αυτή την κατάσταση, παράδοξα, όσο περισσότερο την πλησιάζουμε –εξοβελίζοντας από τον ένα ή τον άλλο τομέα τον αστάθμητο παράγοντα, είτε προέρχεται από τον άνθρωπο είτε από την φύση– τόσο πιο εύθραυστο και λιγότερο ανθεκτικό γίνεται το σύστημα. Από τη σκοπιά του συστήματος, λοιπόν, η υιοθέτηση του ψηφιακού αστυνομικού κράτους είναι μονόδρομος, αν και πιθανότατα το αποτέλεσμα θα είναι ακόμα περισσότερη ευθραυστότητα, ακόμα λιγότερη ανθεκτικότητα.

Η πανδημία δρα σαν καταλύτης για μείζονες κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες προετοιμάζονται από τα πάνω και από τα «κάτω» εδώ και δεκαετίες. Απέναντι στο βάθος των επιχειρούμενων αλλαγών δεν αρκούν οι συνηθισμένες απαντήσεις. Ένα ζήτημα για την επόμενη μέρα, και σωστά το θέτει η αριστερά, είναι το ποιος θα πληρώσει τα τεράστια κόστη της πανδημίας, να μην χειροτερεύσει ακόμα περισσότερο η θέση των εργαζόμενων. Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι η παρεμπόδιση της εγκατάστασης ενός ψηφιακού αστυνομικού κράτους. Εάν μείνουμε όμως μόνο σ' αυτά, τότε θα έχουμε περιοριστεί σε μάχες οπισθοφυλακών με πραγματικά περιορισμένες προοπτικές. Χρειάζεται προπάντων η εναντίωση στο μοντέλο ανάπτυξης, στο τρόπο ζωής και ολόκληρο τον πολιτισμό που το συνοδεύει. Την δεκαετία που προηγήθηκε, κάναμε τα πρώτα δειλά βήματα, τώρα ο βηματισμός μας πρέπει να γίνει πιο γρήγορος, πιο τολμηρός

²¹ Serge Latouche: Συνέντευξη στη L'altrapagina για τη συγκυρία στην εποχή του Κορονοϊού <https://www.alerta.gr/archives/2691>

Η διάσπαρτη κοινωνική αντιπολίτευση και οι πολιτικές δυνάμεις που συνδέονται μαζί της, αυτή τη φορά έδειξαν αντανάκλαστικά και ετοιμότητα. Εκδηλώθηκε το καταστάλαγμα της πείρας της προηγούμενης δεκαετίας. Η συζήτηση που διεξάγεται με αφορμή την πανδημία είναι υψηλού επιπέδου. Ωστόσο η αναμέτρηση είναι εξαιρετικά άνιση. Δεν είναι μόνο ότι οι δυνάμεις μας είναι απελπιστικά λίγες. Αυτό μπορεί να διορθωθεί στην επόμενη στροφή, εκεί που δεν το περιμένουμε (αρκεί βέβαια να αρπάξουμε τις ευκαιρίες και να μην τις προσπεράσουμε, όπως κάναμε την τελευταία δεκαετία). Πολύ σοβαρότερο είναι το έλλειμμα στρατηγικού προσανατολισμού· απουσιάζουν ακόμα και τα στοιχεία ενός προγράμματος μετάβασης και *το χειρότερο είναι ότι δεν έχουμε ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς μας απέναντι σε βασικές σημασίες του αντίπαλου φαντασιακού*. Και σ' αυτές τις τελευταίες, τις οποίες πολλές φορές συμμαριζόμαστε με τον αντίπαλο, προσπάθησε, με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, να ασκήσει κριτική το παρόν κείμενο.

Υ.Γ.: Άνθρωποι πολύ συνηθισμένοι έδωσαν τη ζωή τους για την ελευθερία και, επίσης, η τυραννοκτονία είναι αφαίρεση ζωής. Το πολύ γνωστό σύνθημα «ελευθερία ή θάνατος» αμφισβητεί ευθέως την πρωτοκαθεδρία της αξίας της ζωής και προτάσσει εκείνη της ελευθερίας. Στην ίδια κατεύθυνση, ο Τζέφερσον έλεγε ότι το δέντρο της ελευθερίας πρέπει από καιρό σε καιρό να ποτίζεται με το αίμα των πατριωτών και το αίμα των τυράννων. Ούτε οι Έλληνες ούτε οι Αμερικάνοι επαναστάτες εδώ εξυπονούσαν τις ατομικές ελευθερίες, τις οποίες μπορεί να εξασφαλίσει και μια ευνομούμενη μοναρχία. Οι πολιτικές ελευθερίες, κατά την γνώμη μας, είναι πιο σημαντικές και από την ίδια την ατομική ζωή (ενώ αντίθετα ούτε καν θα διανοούμεθα, να βάλουμε πάνω από την αξία της ανθρώπινης ζωής την οικονομία ή τα γούστα και τις ορέξεις του ενός και του άλλου)

Πίσω από όλα αυτά υπάρχει κάτι πιο βαθύ: η ζωή είναι ένα δώρο

που μας δίνουν οι άλλοι και βγάζουμε την υποχρέωση προσφέροντας τον εαυτό μας, σαν άνθρωποι μοναδικοί, ικανοί για το καινούργιο και το πρωτότυπο, στα παιδιά μας, στην κοινωνία, στους δικούς μας και τους ξένους και παραπέρα στα όντα της φύσης κ.τ.λ. Αφτηρία λοιπόν δεν είναι η ζωή με τις ορέξεις της και τις αποστροφές της (τα δικαιώματά της), αλλά η σχέση υποχρέωσης, την οποία το υποκείμενο διατηρεί με τον κόσμο. Γι' αυτό η δημόσια ελευθερία είναι τόσο σημαντική: αναφέρεται σε αμοιβαίες, συμμετρικές, οριζόντιες σχέσεις υποχρέωσης, τις οποίες, μεταρσιωμένες, τις αναλαμβάνουν από κοινού ισότιμα υποκείμενα. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο μπορεί να ανθίσει η προσωπική ζωή, να είναι πραγματικά προστατευμένη, ν' ασκεί της ελευθερίες της, να απολαμβάνει τα δικαιώματα της και, όταν το επιθυμεί, να βρίσκεται μακριά από τα μάτια των άλλων. Καμιά σχέση λοιπόν δεν έχει η αξία που εμείς αποδίδουμε στη δημόσια ελευθερία, στην αναβαθμισμένη ποιοτικώς ζωή του πολίτη, μ' εκείνη την απαξίωση της ζωής των πολλών, από όσους επιμένουν στην προτεραιότητα της οικονομίας και στο ατομικό δικαίωμα στην κίνηση, που είναι συμπληρωματικό αυτής της προτεραιότητας.

24-4-20

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ για τη συμβολή τους στη διαμόρφωση αυτού του κειμένου τους Σωτήρη Λυκουργιώτη, Σωτήρη Παπαδημητρίου και Γιώργο Περτσά.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
ΤΟΥ ΠΩΡΓΟΥ ΛΙΕΡΟΥ
ΝΑ ΤΡΑΒΗΣΟΥΜΕ
ΤΟ ΦΡΕΝΟ ΚΙΝΔΥΝΟΥ
ΣΤΟ ΤΡΕΛΟ ΤΡΕΝΟ
ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ
ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΣΕ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ
ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2020
ΑΠΟ ΤΙΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ